

MICHAŁ DUDEK

Institut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-PIB

KORZYSTANIE Z USŁUG NIEMATERIALNEGO WSPIERANIA ROLNIKÓW PO PRZYSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wstęp

Współcześnie coraz częściej dostrzega się ekonomiczny aspekt wiedzy. W jakości posiadanych informacji oraz umiejętności ich wykorzystania upatruje się ważną determinantę produktywności, efektywnej działalności gospodarczej oraz zdolności dostosowywania się do zmian zachodzących w otoczeniu [Piech 2009]. Oprócz systemu oświaty i szkolnictwa wyższego istotne źródło wiedzy użytecznej w pracy zawodowej stanowią wyspecjalizowane instytucje świadczące usługi wsparcia niematerialnego [Kujawiński 2008]¹. W wyniku akcesji Polski do UE zasadniczej zmianie uległy warunki funkcjonowania gospodarstw rolnych, co stanowiło przesłankę do rozwoju i reorientacji podmiotów działających na rynku usług niematerialnego wspierania rolników². Obok reformy organizacyjnej instytucje te musiały sprostać nowym oczekiwaniom mieszkańców wsi, w tym głównie rozszerzyć zakres obszarów swojej działalności [Sikorska 2006]. Dostosowanie rolników do nowych wymagań produkcji ujętych w przepisach WPR oraz możliwość korzystania z większej liczby środków pomocowych niż przed akcesją Polski do Wspólnoty, zwiększyło skalę zapotrzebowania na profesjonalne usługi z zakresu niematerialnego wspierania rolników. Różnorodny charakter instrumentów wsparcia, z jednej strony stanowił szansę na rozwój działalności produkcyjnej i poprawę poziomu życia rodzin rolniczych, a z drugiej przysparzał trudności w efektywnej absorpcji kierowanych na obszary wiejskie środków finansowych³.

¹ Do usług niematerialnego wsparcia rolników zaliczono: działalność doradczą, kształceniową, informacyjną, innowacyjną, w tym przygotowywanie dokumentacji niezbędnej do ubiegania się o wsparcie z funduszy unijnych.

² Do tej grupy należą m.in. podmioty świadczące usługi doradztwa rolniczego, którymi są głównie publiczne organizacje doradcze – Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego (WODR).

³ Chodzi tu o działania mające na celu rozwój ekonomiczny sektora rolniczego, narzędzia skierowane na szeroko pojętą ochronę środowiska oraz środki uzupełniające dochody i o charakterze socjalnym [Rowiński 2009].

2. Materiał i metody

Celem badań była analiza rozpowszechnienia korzystania przez rolników z usług niematerialnego wsparcia po przystąpieniu Polski do UE. W pracy określono zmiany w częstotliwości współpracy kierowników gospodarstw rolnych z organizacjami świadczącymi tego typu usługi w badanym okresie oraz przedstawiono zróżnicowanie regionalne tego zjawiska. Zidentyfikowano również wybrane cechy gospodarstw rolnych i rolników, które wiązały się z częstotliwością korzystania ze wsparcia niematerialnego⁴.

Materiał empiryczny wykorzystany w pracy stanowiły wyniki panelowych badań ankietowych, przeprowadzonych przez Zakład Polityki Społecznej i Regionalnej IERiGŻ-PIB w roku 2005. Badaniem objęto 76 wsi położonych na terenie całego kraju. Dobór miejscowości był celowy ze względu na cechy społeczno-ekonomiczne, a w szczególności wielkość gospodarstw rolnych, dzięki czemu wyniki badań oddawały rzeczywistą strukturę obszarową w ujęciu całościowym i regionalnym⁵. Zarówno w ujęciu całościowym, jak i wyodrębnionych makroregionów próba badawcza obejmowała około jedną piątą rzeczywistej liczby polskich gospodarstw indywidualnych o obszarze od 1 ha UR wzwyż i wynosiła 3705 jednostek obserwacji [Sikorska 2006]. Uzyskane informacje odnośnie współpracy rolnika z osobą udzielającą mu niematerialnego wsparcia (w tym profesjonalnym doradcą rolniczym) stanowiły fragment wyników ankiety IERiGŻ-PIB, które były analizowane w powiązaniu z wybranymi danymi otrzymanymi z badania, dotyczącymi właściwości jednostek produkcyjnych (powierzchni UR, skali produkcji towarowej, oceny kierownika dotyczącej możliwości rozwojowych i poziomu wyposażenia w maszyny⁶), a także z niektórymi cechami ich właścicieli (wiekiem, wykształceniem ogólnym i rolniczym kierownika, częstotliwością jego pracy w gospodarstwie rolnym⁷).

⁴ Do określenia wspomnianego związku posłużono się analizą poziomą [Józwiak 2006] oraz wybranymi statystycznymi miarami współwystępowania [Rószkiewicz 2002].

⁵ W badaniu wyróżniono pięć makroregionów, reprezentujących historyczne różnice w cechach wiejskich społeczności i właściwościach rolnictwa: środkowozachodni (województwa: kujawsko-pomorskie i wielkopolskie), środkowowschodni (łódzkie, mazowieckie, lubelskie, podlaskie), południowo-wschodni (świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, śląskie), południowo-zachodni (opolskie, lubuskie, dolnośląskie), północny (zachodniopomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie).

⁶ Poziom wyposażenia gospodarstw w maszyny zbadano pod względem posiadania czterech rodzajów urządzeń: środków transportowych, maszyn do nawożenia i ochrony roślin, do siewu i sadzenia oraz do zbioru. Gospodarstwa, w których znajdowało co najmniej dziesięć maszyn ze wszystkich wymienionych grup uznano za dobrze wyposażone. Gospodarstwa z pięcioma maszynami, z co najmniej trzech wyróżnionych grup, określono jako średnio wyposażone. Gospodarstwa z dwiema maszynami, z co najmniej dwóch podanych grup, zakwalifikowano do jednostek słabo wyposażonych.

⁷ Zaangażowanie kierownika gospodarstwa w pracę mogło mieć charakter: stały w pełnym wymiarze czasu pracy, stały w niepełnym wymiarze czasu, sezonowy i dorywczy.

3. Zmiany w rozpowszechnieniu korzystania z usług niematerialnego wsparcia rolników w latach 1992-2005

Jak wynika z badań IERiGŻ-PIB w roku 2005 wśród ogółu badanych rolników znacząco zwiększyła się grupa osób korzystających z usług niematerialnego wsparcia. W 1992 roku odsetek respondentów współpracujących stale i okresowo z instytucjami świadczącymi tego typu usługi wynosił 14,0%, a w ostatnim roku badania wzrósł on o 13,9 punktów procentowych i wynosił 27,9% (rysunek 1). W porównaniu do lat poprzednich, najbardziej znaczący wzrost odsetka rolników korzystających z usług niematerialnego wsparcia odnotowano w 2005 roku, co łączyć należy z nasileniem działalności instytucji świadczących tego typu usługi (głównie WODR) oraz ze wzrostem zapotrzebowania na specjalistyczną informację wśród rolników. Znaczna część właścicieli gospodarstw chciała bowiem dostosować się do nowych warunków prowadzenia działalności, które uległy zmianie wraz z objęciem polskiego sektora rolnego mechanizmami WPR. Z tego powodu pojawił się większy popyt na wiadomości i umiejętności przydatne chociażby w planowaniu i wdrażaniu procesów modernizacyjnych, w korzystaniu z instrumentów socjalnych czy ze środków wspierających ochronę środowiska. W szczególności niezbędna okazała się profesjonalna pomoc w przygotowaniu wniosków aplikacyjnych o wsparcie finansowe z funduszy unijnych na rozwój i modernizację gospodarstw.

Niewątpliwie znaczna część z ankietowanych rolników nawiązała kontakt z różnymi instytucjami udzielającymi niematerialnego wsparcia w związku z płatnościami bezpośrednimi⁸. Szacuje się, że 30% wniosków o dopłaty bezpośrednie w latach 2005 i 2006 było przygotowanych z pomocą doradców rolniczych [Kania 2008]⁹. Dodatkowo znacząca liczba wniosków i biznesplanów rolników, które były niezbędne do uzyskania wsparcia w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006 (PROW 2004-2006) i Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” (SPO „Rolnictwo”) było przygotowanych z udziałem pracowników instytucji sfery niematerialnego wspierania rolników, głównie WODR-ów¹⁰. Miało

⁸ Rok, w którym przeprowadzono badanie był pierwszym rokiem przyznawania dopłat.

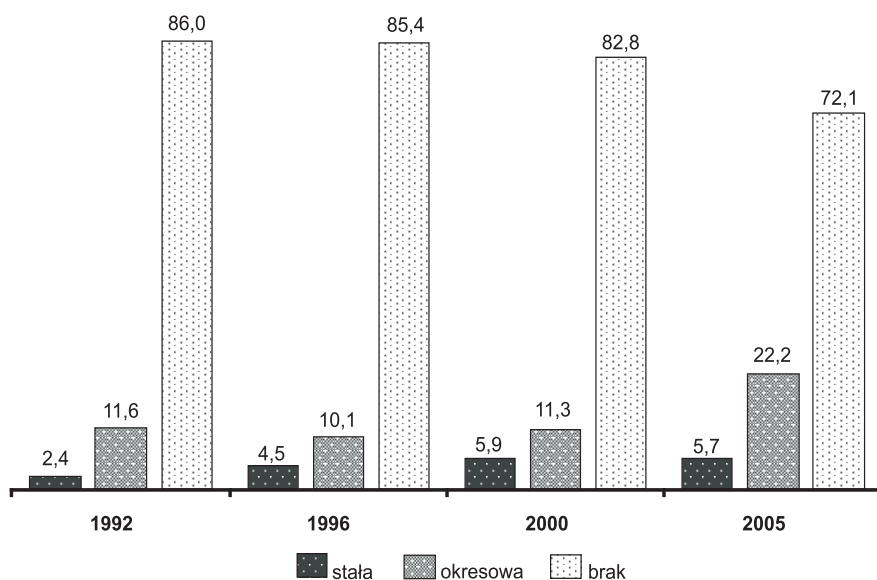
⁹ Przygotowanie przez doradców wniosków o dopłaty bezpośrednie było wspierane poprzez projekty realizowanych w ramach działania PROW 2004-2006 „Wsparcie doradztwa rolniczego”.

¹⁰ W ramach PROW 2004-2006 doradcy najczęściej przygotowywali wnioski dotyczące rent strukturalnych, wspierania gospodarstw niskotowarowych, płatności rolnośrodowiskowych, dostosowania gospodarstw do standardów UE i grup producenckich (udział pomocy doradczej obejmował od 10 do 45% wszystkich wniosków). Z kolei w ramach SPO „Rolnictwo” doradcy wspierali rolników aplikujących do działań: „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Różnicowanie działalności rolniczej” oraz „Ułatwianie startu młodym rolnikom” (udział pomocy doradczej obejmował odpowiednio 35, 31, 12% wszystkich złożonych wniosków) [Kania 2008].

więc miejsce istotne nasilenie działań jednostek publicznych doradztwa rolniczego, ale także innych firm obsługujących rolnictwo oraz firm prywatnych [Zawisza 2008]. W nowych warunkach uzyskanie informacji stało się dla wielu rolników niezbędne dla osiągnięcia dodatkowych korzyści z gospodarowania. Dostosowanie się do zmian systemowych było nie tylko motywowane chęcią osiągnięcia większego zysku, ale także, w dłuższej perspektywie, określało możliwości rozwoju i pozycję konkurencyjną na rynku producentów rolnych.

Rysunek 1

Zmiany w rozpowszechnieniu korzystania z usług niematerialnego wspierania rolników w latach 1992-2005

Źródło: ankieta IERiGŻ-PIB 1992, 1996, 2000, 2005.

W 2005 roku, podobnie jak w latach poprzednich, badani najczęściej korzystali z usług WODR-ów. Spośród wszystkich rolników, aż 95,2% wybierało kontakt z tymi instytucjami. Potwierdziła się tym samym dominująca pozycja publicznych rolniczych organizacji doradczych na rynku usług niematerialnego wsparcia rolników. Popularność WODR-ów wśród rolników wynikała z kilku przyczyn. Po pierwsze, właściciele gospodarstw rolnych wysoko oceniali merytoryczne przygotowanie pracowników tych organizacji. Chodzi tu zarówno o pomoc w rozwiązywaniu problemów technologicznych czy ekonomicznych gospodarstw, jak również o jakość prowadzonych różnych form kształcenia. Warto podkreślić, iż zdaniem rolników wsparcie oferowane przez WODR-y było lepsze w porównaniu do tego oferowanego przez inne instytucje tej sfery [Zawisza 2008]. Dodatkowo

pomoc udzielana przez WODR-y była na ogół darmowa i stosunkowo łatwo dostępna, co zwiększało jej atrakcyjność, w porównaniu chociażby z podmiotami komercyjnymi. Nie bez znaczenia dla preferencji rolników w wyborze instytucji oferujących im niematerialne wsparcie była również bogata tradycja doradztwa rolniczego w Polsce, sięgająca końca lat 60-tych [Zegar 1998, Parzonko 2005]. Wsparcie świadczone przez inne podmioty było mniej wykorzystywane przez badanych rolników. W 2005 roku zaledwie 4,8% respondentów korzystało z pomocy innych organizacji, takich jak zakłady rolno-spożywcze i odbiorcy żywności, urzędy gmin, agencje rządowe, uczelnie i instytuty naukowe.

4. Zróżnicowanie regionalne w korzystaniu z niematerialnego wsparcia rolników

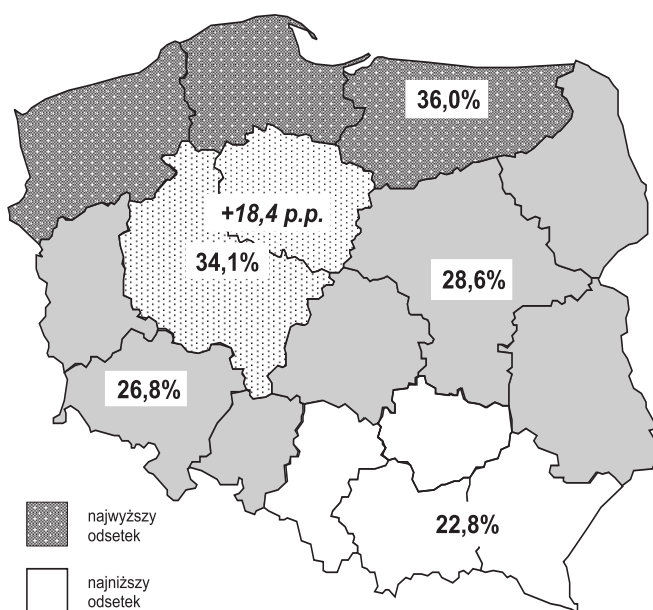
Rozpowszechnienie korzystania z niematerialnego wsparcia rolników we wszystkich badanych okresach było zróżnicowane regionalnie. Fakt ten wiązać należy przede wszystkim z odmiennościami w rozwoju rolnictwa w kraju. W 2005 roku wsparcie instytucji zajmujących się opisywaną działalnością najliczniej deklarowali rolnicy z makroregionu północnego (rysunek 2). Z pomocy wspomnianych organizacji korzystało 36,0% właścicieli gospodarstw z tego makroregionu. Na terenie województw: warmińsko-mazurskiego, zachodniopomorskiego oraz pomorskiego stosunkowo liczna grupa rolników posiadała gospodarstwa silne ekonomicznie o znaczącej powierzchni UR, które mają ugruntowaną pozycję w strukturach agrobiznesu [Sikorska 2007]. Można stąd wnioskować, że istniało tam relatywnie duże zapotrzebowanie na uzyskanie profesjonalnego wsparcia w celu optymalizacji procesów produkcyjnych i inwestycyjnych. W podobny sposób interpretować należy współpracę rolników z organizacjami udzielającymi im niematerialnego wsparcia w makroregionie środkowozachodnim. W 2005 roku kontakty z opisywanymi podmiotami deklarowało tam 34,1% badanych. Poza tym w makroregionie środkowozachodnim odnotowano największy przyrost odsetka rolników kontaktującymi się z organizacjami nakierowanymi na ich niematerialne wsparcie (wzrósł on o 18,4 punktów procentowych, tj. z 15,7 do 34,1%).

Na przeciwnym biegunie pod tym względem sytuowali się właściciele gospodarstw położonych w makroregionie południowo-wschodnim. Od lat rolników z tamtych terenów charakteryzuje najmniejsza aktywność w zakresie korzystania z opisywanych usług. W 2005 roku takich osób było 22,8%. Niskie zapotrzebowanie na usługi niematerialnego wsparcia w południowo-wschodniej części kraju łączyć należy z cechami strukturalnymi występującego tam rolnictwa. W makroregionie południowo-wschodnim działalność rolnicza stanowiła główne źródło dochodu dla stosunkowo najmniejszej grupy rodzin użytkujących gospodarstwa rolne. Równocześnie dla prawie połowy dominującą pozycję w domowym budżecie miały dochody uzyskiwane z pracy poza rolnictwem. W makroregionie południowo-wschodnim

relatywnie największy, w porównaniu z innymi regionami, był też odsetek rodzin emeryckich, stanowiący jedną trzecią ogółu. Dla wymienionych kategorii ludności posiadane gospodarstwo rolne częściej spełniało funkcje pozaprodukcyjne, stanowiło źródło zaopatrzenia w żywność, domowe siedlisko czy było przedmiotem działalności hobbystycznej. W takich przypadkach pomoc osoby udzielającej niematerialnego wsparcia w zakresie produkcji rolniczej wydawała się mniej niezbędna.

Rysunek 2

Przestrzenne zróżnicowanie odsetka rolników korzystających z usług niematerialnego wsparcia w roku 2005

Źródło: obliczenia własne na podstawie ankiety IERiGŻ-PIB 2000, 2005.

5. Charakterystyka gospodarstw rolników współpracujących z osobami udzielającymi niematerialnego wsparcia

Wyniki pogłębionej analizy danych wskazują na fakt istnienia związku między korzystaniem z niematerialnego wsparcia a wybranymi cechami ekonomicznymi gospodarstw i wybranymi cechami ich właścicieli¹¹. Aktywność rolnika w tym

¹¹ W mniejszym stopniu współpraca kierownika gospodarstwa z osobą udzielającą niematerialnego wsparcia była powiązana z pozostałymi badanymi zmiennymi: wiekiem, wykształceniem rolniczym i ogólnym badanego, częstotliwością pracy rolnika w gospodarstwie, przekonaniem respondenta o istnieniu możliwości rozwojowych gospodarstwa oraz poziomem wyposażenia warsztatu produkcyjnego w maszyny.

zakresie łączyła się stosunkowo najbardziej z posiadanym arealem UR oraz skalą prowadzonej produkcji (tabela 1)¹². Jednostki o znacznej powierzchni UR, w których produkty rolnicze wytwarzano na dużą skalę, w większości korzystały z opisywanego wsparcia. W grupie gospodarstw powyżej 30 ha UR okresową i stałą współpracę z instytucjami tej sfery zadeklarowało odpowiednio 45,0 i 35,6% właścicieli. Takie działania charakteryzowały również 36,6 i 17,4% spośród rolników w gospodarstwach, których produkcja towarowa prowadzona była na dużą skalę. Należy przypuszczać, że właścicielom gospodarstw dobrze wyposażonych w majątek wytwórczy, uzyskujących wyniki produkcyjne pozwalające nie tylko na zaspokojenie potrzeb użytkowników, ale i na odtwarzanie potencjału produkcyjnego, najczęściej potrzebna była aktualna informacja i profesjonalna pomoc, m.in. z zakresu analizy ekonomicznej, planowania, zarządzania czy marketingu. Osoby z silniejszych ekonomicznie gospodarstw mogły być również bardziej zainteresowane kwestiami zmian technik i technologii produkcji rolnej, a także możliwościami publicznego i komercyjnego wsparcia dalszych inwestycji.

Na tym tle rolnicy z gospodarstw małych i bardzo małych, nie prowadzący produkcji lub wytwarzających na niewielką skalę, cechowali się na ogół brakiem współpracy z osobami udzielającymi niematerialnego wsparcia. Dla zdecydowanej większości rodzin z tych grup głównym źródłem dochodów była praca zarobkowa oraz świadczenia emerytalno-rentowe. Gospodarstwo rolne na ogół pełniło tam funkcje pozarolnicze i dlatego nie wymagało wsparcia w takim zakresie, jak jednostki, z których dochód stanowił dla użytkowników dominującą pozycję w domowym budżecie. W zbiorowości gospodarstw do 5 ha oraz w grupie gospodarstw o bardzo małych wynikach produkcyjnych, opisywany rodzaj wsparcia (okresowy lub stały) był relatywnie słabiej rozpowszechniony i dotyczył odpowiednio 14,5 i 0,8% oraz 20,1 i 1,3% jednostek.

Tabela 1

Korzystanie z usług niematerialnego wspierania rolników w grupach gospodarstw wyróżnionych ze względu na obszar UR (w ha) oraz skalę produkcji towarowej (w %)

Wyszczególnienie	brak	okresowa	stała
Od 1 do 5	84,7	14,5	0,8
Od 5 do 10	76,6	19,0	4,4
Od 10 do 15	61,7	30,0	8,3
Od 15 do 30	45,9	40,9	13,2
Powyżej 30	19,4	45,0	35,6
Ogółem	72,1	22,2	5,7

$T(3703) = 23,63$; współczynnik korelacji rang Spearmana (ρ) = 0,362; $p=0,000$.

¹² Związek między zmiennymi był dodatni oraz charakteryzujący się przeciętną siłą.

Wyszczególnienie	brak	okresowa	stała
Bez produkcji	94,7	4,7	0,6
Poniżej pierwszego kwartyla	78,6	20,1	1,3
Między pierwszym kwartylem a medianą	80,7	17,6	1,7
Między medianą a trzecim kwartylem	69,7	24,9	5,4
Powyżej trzeciego kwartyla	46,0	36,6	17,4
Ogółem	72,1	22,2	5,7

$T(3703) = 21,44$; współczynnik korelacji rang Spearmana (ρ) = 0,332; $p=0,000$.

Źródło: obliczenia własne na podstawie ankiety IERiGŻ-PIB 2005.

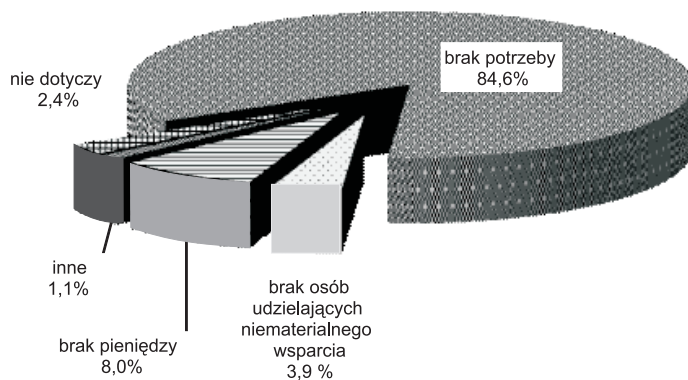
6. Powody braku korzystania z usług niematerialnego wspierania rolników

Wyniki badań IERiGŻ-PIB wskazują, że główną przyczyną nie korzystania z usług niematerialnego wspierania rolników był brak takiej potrzeby (rysunek 3). Wśród respondentów nie współpracujących z opisywanymi instytucjami powód ten podało aż 84,6% ankietowanych. Interpretując powyższy wynik, warto podkreślić, że wyraźną tendencją obecną w ostatnich latach wśród właścicieli gospodarstw rolnych jest dostosowywanie posiadanego majątku produkcyjnego do głównej funkcji gospodarstwa [Sikorska 2007]. Można przypuszczać, że dla części z tych rolników dotychczasowe korzyści z użytkowania gospodarstwa były względnie zadowalające, co przejawiało się m.in. w nie podejmowaniu zmian i nie korzystaniu ze stosunkowo łatwo dostępnych usług niematerialnego wsparcia. Inni mogli uznać, że dla planowanych przez nich przekształceń w gospodarowaniu, opisywany rodzaj pomocy może okazać się nieprzydatny. Niewątpliwie brak podejmowania współpracy z osobami udzielającymi niematerialnego wsparcia dotyczył również tych rolników, którzy dysponowali wystarczającą wiedzą dotyczącą prowadzenia własnego gospodarstwa czy zmian zachodzących w jego otoczeniu.

W tym kontekście stosunkowo niewielką przeszkodę dla badanych stanowiły ograniczenia finansowe. Nie podejmowanie współpracy z instytucjami niematerialnego wspierania rolników z powodu braku pieniędzy charakteryzowało zaledwie co dwunastego respondenta nie korzystającego z przedmiotowych usług. Ta grupa rolników mogła być więc potencjalnie zainteresowana płatnymi i specjalistycznymi poradami, na które nie było ich stać. Nie wystarczająca liczba doradców stanowiła przyczynę braku zainteresowania omawianymi usługami tylko dla bardzo małej liczby rolników (zaledwie dla 3,9% nie korzystających). Tak niewielki odsetek świadczyć może o relatywnie dużej dostępności usług niematerialnego wsparcia rolników.

Rysunek 3

Przyczyny braku korzystania z usług niematerialnego wsparcia rolników

Źródło: obliczenia własne na podstawie ankiety IERiGŻ-PIB 2005.

7. Podsumowanie

Jak wynika z badań IERiGŻ-PIB w latach 1992-2005 wśród badanych rolników znacząco zwiększyła się grupa osób korzystających z usług niematerialnego wsparcia. W 2005 roku odsetek takich właścicieli gospodarstw zwiększył się w porównaniu do roku 1992 o 13,9 punktów procentowych i wynosił 27,9%. W odniesieniu do poprzedniego roku badania najbardziej znaczący wzrost opisywanego wskaźnika odnotowano w 2005 roku, co łączyć należy ze wzrostem zapotrzebowania na specjalistyczną pomoc i informację w związku z objęciem rolnictwa mechanizmami WPR. Korzystanie z omawianych usług najbardziej dotyczyło terenów Polski północnej i środkowo-zachodniej. Analiza danych udokumentowała fakt istnienia związku między korzystaniem z usług niematerialnego wsparcia przez rolników a wybranymi cechami ekonomicznymi należących do nich gospodarstw, w szczególności powierzchnią UR oraz skalą produkcji towarowej.

Należy sądzić, że w przyszłości tendencja do powiększania się grupy rolników zainteresowanych kontaktami z instytucjami udzielającymi im niematerialnego wsparcia zostanie utrzymana. Pomoc ta będzie niewątpliwie niezbędna dla właścicieli gospodarstw silnych ekonomicznie. Dla zachowania korzystnej pozycji na rynku krajowym oraz uzyskania zdolności do konkurencyjności na rynku unijnym niezbędne okażą się wartościowe informacje dotyczące nie tylko zmieniających się warunków funkcjonowania, ale i procesu inwestycyjnego związanego z poprawą efektywności ekonomicznej oraz adaptacją nowych rozwiązań, dotyczących możliwości produkcji rolnej. Z tych samych względów usługami niematerialnego wsparcia mogą być również zainteresowani rolnicy z gospodarstw o przeciętnej

wielkości ekonomicznej. W sytuacji nasilających się procesów polaryzacyjnych, dla wielu jednostek z tej zbiorowości brak zmian w sposobach gospodarowania może wiązać się z pogorszeniem wyników produkcyjnych i przejściem do kategorii jednostek nierozwojowych. Wreszcie opisywany rodzaj pomocy może okazać się niezbędny dla części gospodarstw najsłabszych. Ich właściciele rozważając ewentualne wycofanie się z działalności rolniczej będą chcieli być wyposażeni w wiedzę dotyczącą możliwości uzyskania alternatywnych źródeł dochodów czy jak najlepszego spożytkowania posiadanych dotychczas zasobów.

LITERATURA

1. Józwiak W. (2006): Funkcjonowanie i role społeczne najmniejszych gospodarstw rolnych, *Wieś i rolnictwo* nr 2, IRWiR PAN, Warszawa, s. 31.
2. Kania J. (2008): Wybrane efekty doradztwa rolniczego we wdrażaniu instrumentów polityki rolnej, *Rocz. Nauk. Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* tom X, zeszyt 1, s. 133, 135-136.
3. Kujawiński W. (2008): Podstawy teoretyczne działalności informacyjnej publicznych rolniczych organizacji doradczych, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Poznaniu, 2008, s. 6, 39.
4. Parzonko A. J. (2005): Doradztwo rolnicze w Polsce i w wybranych krajach, [w:] Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej, Adamowicz M. (red.), *Prace Naukowe* nr 35, SGGW, Warszawa.
5. Piech K. (2009): Wiedza i innowacje w rozwoju gospodarczym: w kierunku pomiaru współczesnej roli państwa, Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa, s. 155-156, 193, 247-248.
6. Rowiński J. (2008): PROW na lata 2007-2013. Analiza zatwierdzonej wersji programu i pierwszych lat realizacji, IERiGŻ-PIB, Raport 118, s. 41-42.
7. Rószkiewicz M. (2002): Metody ilościowe w badaniach marketingowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 134.
8. Sikorska A. (2006): Doradztwo rolnicze – opinie mieszkańców wsi o działalności ODR, *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* Nr 1, s. 93.
9. Sikorska A. (2007): Przeobrażenia w strukturze społeczno-ekonomicznej wsi a proces włączania się Polski do Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. Synteza, IERiGŻ-PIB, Projekt badawczy nr H02C 035 28, Warszawa, s. 7, 14.
10. Sikorska A. (2007): Rynek ziemi i struktura agrarna, [w:] *Gospodarowanie ziemią rolniczą*, Dodatek do *Nowego Życia Gospodarczego*, Warszawa 2007, s. 10.
11. Zawisza S. (2008): Ocena usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów, Ekspertyza, Wydział Rolniczy Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 5, 15.
12. Zegar A. M. (1998): Rynek usług doradczych w rolnictwie, Komunikaty Raporty Ekspertyzy 420, IERiGŻ, Warszawa, s. 6.

MICHAŁ DUDEK

**KORZYSTANIE Z USŁUG NIEMATERIALNEGO WSPIERANIA ROLNIKÓW
PO PRZYSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ**

Słowa kluczowe: *rolnik, usługi niematerialnego wspierania rolników, Wojewódzkie
Ośrodki Doradztwa Rolniczego (ODR), UE*

STRESZCZENIE

Przedmiotem badań była analiza zmian w rozpowszechnieniu współpracy rolników z organizacjami udzielającymi niematerialnego wsparcia po przystąpieniu Polski do UE. Jak wynika z badań IERiGŻ-PIB objęciu rolnictwa mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) towarzyszyła większa aktywność rolników w korzystaniu z usług niematerialnego wsparcia. Po przystąpieniu Polski do UE odsetek kierowników gospodarstw korzystających z opisywanego rodzaju wsparcia wzrósł z 17,2 do 27,9%. W artykule zidentyfikowano wybrane cechy gospodarstw, które były najbardziej związane z częstotliwością korzystania przez rolników z niematerialnego wsparcia. Okazały się nimi być: powierzchnia UR oraz skala produkcji towarowej w gospodarstwie. Materiał empiryczny wykorzystany w pracy pochodził z panelowych badań ankietowych, przeprowadzonych przez Zakład Polityki Społecznej i Regionalnej IERiGŻ-PIB w 76 wsiach położonych na terenie całego kraju.

MICHAŁ DUDEK

**USE OF THE IMMATERIAL SUPPORT SERVICES BY FARMERS AFTER POLAND'S
ACCESION TO THE EU**

Key words: *farmer, immaterial support services, agricultural advisory centres, EU*

SUMMARY

The purpose of the study was to analyze the changes in use immaterial support by farmers after Poland's accession to the European Union (EU). According to the research findings, following the Polish EU integration and CAP implementation, a bigger activity of farmers in use of the immaterial services was observed. Comparing with the year 2000, the share of farmers supported by services mentioned above increased from 17.2 to 27.9%. In the paper, selected characteristics of farmers and agricultural holdings, covered by immaterial services, were identified (such as area of agricultural land and scale of agricultural production). The main source of analysed data were surveys of 3705 farming families residing in 76 villages across Poland, carried out by IAFE-NRI in 2005.